

بازاندیشی در اثری کلاسیک

فرناند برودل، *بازنگری در تمدن مادی و سرمایه‌داری*، ترجمه فیروزه مهاجر، تهران: نشر دیگر، ۱۳۸۰، ۱۳۰ صفحه.

فرنان برودل، مورخ فقید مکتب آنال، برای پژوهش بردامنه‌ای در باب تاریخ اروپا قریب به بیست و پنج سالی وقت صرف کرد، پژوهشی که در قالب سه جلد قطور از زمره آثار کلاسیک علوم انسانی در سده بیستم شد.^۱ محقق در باب اثر ماندگار برودل چنین نوشته است: «همه ما را - مورخ، جامعه‌شناس، اقتصاددان و ... - به زیر سؤال می‌برد. من منتظر پرخاش فسیل‌های کاخ دانش هستم ... سالیان درازی است که اثری چنین برانگیزنده نخوانده‌ام، اثری... که انتشار آن یک واقعه به شمار می‌آید.»^۲ برودل خود از بنیان رویکردی بود در تاریخنگاری که دامنه‌اش رفته رفته چنان گسترش می‌یافت تا همه علوم انسانی را در برگیرد چندان که شاخه‌های مختلفی را وحدت بخشد که تاریخ با لجاجت خود را به آنها تقسیم کرده بود: تاریخ سیاسی، تاریخ اجتماعی، تاریخ اقتصادی، تاریخ علوم، تاریخ هنر و جز آن. سه‌گانه تمدن مادی و سرمایه‌داری برودل مصداق بارز همین رویکرد در تاریخنگاری است.

کتاب بازنگری در تمدن مادی و سرمایه‌داری^۲ اما متن مکتوب سلسله سخنرانی‌های برودل در باب سه‌گانه ماندگار است، آن هم در چارچوب نوعی بازنگری و جمع‌بندی توأم با نگاهی کارنامه‌نگر به مضامین گسترده سه‌گانه که تأملات و آرای خالق اثر در باب حرفهٔ مورخ و سرشت تخیل تاریخی را نیز بازتاب می‌دهد. سوای مقدمه‌ای خواندنی از چارلز تیلی بر متن فارسی و زندگینامهٔ فکری خودنوشته از برودل که به ابتکار ناشر و مترجم فارسی بر کتاب افزوده شده است، کتاب در سه فصل سازماندهی شده. هر فصل شامل تأملاتی در باب مفاد یکی از مجله‌های سه‌گانه. به‌رغم گنجینهٔ سرشار داده‌ها و اطلاعات در جای‌جای نوشته، کار برودل متکی است بر نوعی بنیان نظری و تمایزی استوار میان سه لایه از فعالیت‌های انسان در عرصه زندگی اقتصادی که هر یک، بر سبیل تمثیل، چنان که امانوئل والرشتاین نیز می‌گوید^۳، معرف طبقه‌ای است در ساختمانی سه‌اشکوبه: «حیات مادی» در طبقه همکف، «اقتصاد بازار» در طبقه میانی، و «سرمایه‌داری» در طبقه فوقانی.

حیات مادی، این طبقه همکف تاریخ، از نگاه برودل، مشتمل است بر امور روزمرهٔ بسیار کهن که برای اشاره به اعمال تکرارشونده و فراگردهای عملی و تجربی و شیوه‌های قدیمی و راه‌حلهایی به کار برده می‌شوند که از زمان‌های بسیار دور و فراتر از حافظهٔ انسان برای تمشیت امور زندگی نوع بشر نسل در نسل منتقل می‌شده است. حیات مادی در واقع لایه‌ای از تاریخ است که محکم و استوار از هزاران سال پیش نه فقط در گذشته اروپا بلکه به صورت مختلف در گذشتهٔ اغلب نانوشته سایر نقاط جهان نیز حضور داشته و گرچه از سده پانزده میلادی بدین سو نرم‌نرمک تحلیل رفته، باری، ولو همچون شمعی رو به خاموشی هنوز هم که هنوز با انزوای سرسختانه خویش کماکان باقی مانده است. حیات مادی نوعی نامگذاری است برای مجموعه فعالیت‌های معیشتی انسان که به مدار بازار راه نمی‌یافتند.

اقتصاد بازار اما تورهای خود را از سده پانزده به این سو رفته رفته بر فراز توده عظیم حیات مادی پهن کرده، میان جهان وسیع تولیدکننده و جهان در همان حد عظیم مصرف‌کننده پیوند برقرار ساخته، و کل تولید را از این رهگذر به کل مصرف ارتباط داده است. در لایه اقتصاد بازار، از نگاه برودل، می‌توان مبادلات بازاری روزمره و تجارت محلی و منطقه‌ای و گاه نیز تجارت راه دور را جای داد. بر فراز همین اقتصاد بازار بود که سرمایه‌داری، این طبقه فوقانی تاریخ، نشو و نمو می‌یافت، باری، نظام سرمایه‌داری که در چارچوب آن فعالیت مستمر انباشت سرمایه به اجرا در می‌آید آن هم نه به انگیزه‌های نوع‌دوستانه که از بهر کسب سود هر چه بیشتر.

برودل، متکی بر همین بنیان نظری، در سخنرانی اول، مقصود خود را از حیات مادی بازمی‌گوید و نشان می‌دهد فعالیت‌های بازاری تحت چه فرایندهایی در بسیاری از بخش‌های اروپا طی سده‌های پانزده تا هجده به هزینه افول حیات مادی اشاعه پیدا کرد. سخنرانی دوم ناظر بر تدقیق در مفهوم اقتصاد بازار و تمایزش با سرمایه‌داری است. تمایزی که کم مورد انتقاد قرار نگرفته است.^۵ سرانجام، سخنرانی سوم در باب برقراری پیوند میان سرمایه‌داری و تاریخ عمومی جهان است.

یک منتقد در زمان انتشار اصل کتاب نوشت که کار برودل را نمونه‌اعلای پژوهش تاریخی سبک مارکس می‌داند: گرچه مارکس در برخی آثارش از قبیل هیجدهم برومر لئونی بناپارت سخن‌هایی در این باب به دست داد که بر مبنای اصول تئوریک نظام فکری‌اش چه نوع تاریخنگاری‌ای مناسب است اما، با عنایت به اهمیت و مرکزیت تاریخ در اندیشه مارکسی، اساساً مارکس آن قدر که باید و شاید بدین پرسش نپرداخت که یک پژوهش تاریخی چه ویژگی‌هایی باید داشته باشد. به زعم همان منتقد، کار برودل از هر مطالعه دیگری در باب نظریه تاریخنگاری مارکس بهتر توانسته است پروژه تاریخنگاری مارکس را گسترش دهد.^۶

بازنگری در مادی‌گرایی تمدن مادی و سرمایه‌داری

سنگو ۱۹

در مجموع، بازنگری در تمدن مادی و سرمایه‌داری نه فقط به کار کسانی می‌آید که پیشاپیش با سه‌گانه پر حجم برودل آشنایی به هم زده‌اند بلکه، همچون مقدمه‌ای بی‌بدیل، راهگشای ورود به دنیای شگفت‌انگیزی برودلی نیز هست.

یادداشت‌ها:

۱. فرنان برودل. سرمایه‌داری و حیات مادی (۱۸۰۰-۱۴۰۰). جلد اول. ترجمه بهزاد باشی. با مقدمه‌ای از پرویز پیران. تهران: نشر نی، چاپ اول ۱۳۷۲.

Fernand Braudel, *The Wheels of Commerce: Civilization and Capitalism, 15th-18th Century, Volume 2*, translated by Sian Reynolds (London: HarperCollins, 1982),
Fernand Braudel *The Perspective of the World: Civilization and Capitalism, 15th-18th Century, Volume 3*, translated by Sian Reynolds (London: HarperCollins, 1984).

۲. دتی ریشه. «مقام و جایگاه فرنان برودل در تاریخ‌نگاری امروز». ترجمه کاظم کردوانی. بینش و روش در تاریخ‌نگاری معاصر. زیر نظر منصوره نظام مافی و حامد فولادوند. تهران: نشر تاریخ ایران. ۱۳۶۵. به نقل از: پرویز پیران. «مفهوم تام و تمام انسان: نگاهی به دیدگاه تاریخ‌نگاری آنال». در فرنان برودل. سرمایه‌داری و حیات مادی (۱۸۰۰-۱۴۰۰). ترجمه بهزاد باشی. تهران: نشر نی، چاپ اول. ۱۳۷۲. صفحه یازده.

۳. فرناند برودل، بازنگری در تمدن مادی و سرمایه‌داری. ترجمه فیروزه مهاجر. تهران: نشر دیگر. ۱۳۸۰.

4. Immanuel Wallerstein, "Braudel on Capitalism, or Everything Upside Down," *The Journal of Modern History*, Vol. 53, no. 2, A Special Issue on Modern France, Jun., 1991, p. 354.

۵. از باب نمونه، بنگرید به:

Jan de Vries, "Spotlight on Capitalism," *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 21, no. 1, Jan., 1979, p. 141.

6. Lyman H. Legters, "Book Review: Afterthoughts on Material Civilization and Capitalism," *Theory and Society*, Vol. 5, no. 2, Mar., 1978, pp. 287-288.

پرتال جامع علوم انسانی